

فقه حکومت اسلامی از منظر شیعه و سنی

دکتر توفیق محمدالشای

مترجم

دکتر غلامرضا خواجه سروی

دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی



پژوهش و معانیات علمی و آموزشی
کتابخانه و مرکز تحقیقات اسلامی



پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
دانشگاه علامه طباطبائی

فقه حکومت اسلامی از منظر شیعه و سنی

دکتر توفیق محمدالشاوی / دکتر غلامرضا خواجه سروی

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

طرح جلد: سید محمد حسینی

صفحه‌آرا: سید شاه‌علی‌آده

چاپ و صحافی: فراتگر فجر آریا

چاپ اول: پاییز ۹۲

تیراژ: ۷۰۰

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۹۶-۱۸-۹

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید سومن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

سایت: www.iscs.ac.ir

پست الکترونیکی: info@iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تایید پژوهشکده نیست.

سرشناسه: شاوی، توفیق محمد، ۱۹۱۸ - Shaw & Taw fiq

عنوان قراردادای: فقه الحکومه الاسلامیه (بین السنه و الشیعہ) و قرآنه فی فکر الثورة الايرانیه، فارسی

عنوان و نام پدیدآور: فقه حکومت اسلامی؛ از منظر شیعه و سنی / نویسنده توفیق محمدالشاوی؛ مترجم

غلامرضا خواجه سروی

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۳۵۶ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۹۶-۱۸-۹

یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۵۰ - ۳۵۵

موضوع: اسلام و دولت

موضوع: اسلام و سیاست

موضوع: ولایت فقیه

موضوع: ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۵۸ - ۱۳۷۶

شناسه افزوده: خواجه سروی، غلامرضا، ۱۳۴۷ - مترجم

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۴۱۷۰۴۱/ش۲/۳۳۱ Bp

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۵۵۱۹۷

فهرست

هفت	دیباچه پژوهشگرده
سیزده	قدرانی
پانزده	یادآوری
۱	سخن مترجم
۳	مقدمه چاپ دوم
۷	مقدمه چاپ اول در سال ۱۹۹۱ م
۱۵	مقدمه کتاب در سال ۱۹۸۰ م
۲۷	فصل مقدمات: محتوای نظریه‌ی امام
	بخش اول: راه مبارزه
۸۷	فصل اول: دعوت و دعا
۹۷	فصل دوم: روش انقلاب
	بخش دوم: برنامه‌های مبارزه در عرصه عمل اسلامی
۱۲۱	فصل سوم: عرصه‌های تفکر و مراکز علمی دینی
۱۴۳	فصل چهارم: مبارزه با دشمنان اسلام
۱۶۵	فصل پنجم: برپایی نظام حکومت اسلامی
	بخش سوم: حکومت اسلامی براساس نظریه ولایت اعتباری
۲۰۱	فصل ششم: ضرورت برپایی حکومت اسلامی در عصر غیبت
۲۱۷	فصل هفتم: چه کسی در عصر غیبت ولایت دارد؟
۲۲۷	فصل هشتم: ولایت اعتباری و میزان اختیارات آن

بخش چهارم: پایه‌های ولایت در عصر غیبت

۲۴۷ فصل نهم: علماء وارثان انبیاء
۲۷۱ فصل دهم: ضرورت امر به معروف و نهی از منکر
۲۷۵ فصل یازدهم: علم به قانون و شایستگی قضاوت
۲۹۳ نتیجه‌گیری؛ روش انقلاب ایران
۳۲۷ خلاصه‌ای درباره مؤلف

www.ketab.ir

دیباچه پژوهشکده

رحلت پیامبر اسلام (ص)، آغاز یک تحول اساسی در اندیشه سیاسی و اجتماعی مسلمانان بود. به رغم تصریحات نظری و عملی پیامبر اکرم مبنی بر مشروعیت حکومت تنصیصی پس از خود، اختلافات عظیمی بر سر خلافت و امامت امر در جامعه اسلامی صورت گرفت. این اختلافات نه تنها در عمل، بلکه در نظر نیز خود را هویدا کرد. بحث‌های دامنه‌داری در خصوص تقدم یا تاخر عمل بر نظر در ساحت سیاست مسلمان صورت گرفته است، اما آنچه مسلم است این است که از میان گروه‌های اندیشه‌ای اسلامی، اندیشه سیاسی شیعه و اهل سنت به رغم تفاوت‌های جدی از دیرباز وجه تشابهی را هم به همراه داشته است. ویژگی عام اندیشه اهل سنت نظام خلافت و چیرگی نظریه استیلاء و تغلب در روش کسب قدرت است و وجه بارز اندیشه سیاسی شیعه، نظریه امامت و نصب حاکم توسط پیامبر (ص) است که پس از معصوم (ع) در قالب ولایت فقیه خود را می‌نمایاند. هرچند که گفته شده است که مسئله ولایت فقیه در تاریخ فقهت در حوزه اهل سنت نیز مطرح بوده است. برخی از علمای اهل سنت، از جمله یحیی بن نبوی، جلال‌الدین سیوطی، محمد شوکانی، القرطبی، ابن کثیر، ابن حزم اندلسی، ابن خلدون و ابن ابی‌الحدید مسئله عهده‌داری منصب حکومت توسط عالمان و فقیهان را پیگیری کرده‌اند و اختلاف شیعه و اهل سنت را نه در اصل ولایت بلکه در شرایط و مصادیق ولی و نحوه تعیین او دانسته‌اند. با این حال یکی از مفاهیم

کلیدی که اندیشهٔ سیاسی شیعه و اهل سنت را در دوران گذشته به هم پیوند می‌داد، شرط عدالت برای حاکم است. گرچه در عمل در اندیشهٔ سیاسی اهل سنت، عدالت اساساً با استیلاء سازگاری پیدا نمی‌کرد، ولی در بیشتر متون فقهی آنان شرط عدالت برای حاکم لازم شمرده شده است؛ به غیر از شرط عدالت در سایر شرایط حاکم نیز همسویی نزدیک میان شیعه و اهل سنت وجود داشته است. این در اندیشه، در مقام نظر و در قرون متمادی به حیات خود ادامه داد.

به رغم شباهتهای موضوعی این دو اندیشه، سیر تاریخی تطور آن دو، تحولاتی را در هر دو اندیشه به وجود آورده است. هجوم استعمار غرب و آشنایی مسلمانان با جهان غرب از دو ناحیه بر اندیشهٔ آنان اثرگذار بوده است: از یک سو وجه مشترک اندیشهٔ سیاسی شیعی و اهل سنت در عصر حاضر در سه مسئله نمود یافته است: اول، هر دو وضعیت استعمارزدهٔ جوامع اسلامی را به رسمیت شناخته؛ دوم، هر دو خواهان نفی این وضعیت بوده و سوم، هر دو خواهان تشکیل حکومت اسلامی بوده‌اند؛ وجوه تشابهی که پس از فروپاشی خلافت عثمانی برجستگی خاصی یافت. این سه وجه در اندیشهٔ سیاسی امام خمینی (ره)، آیت‌الله منتظری، آیت‌الله طالقانی، آیت‌الله بهشتی، آیت‌الله مطهری و توسط علمای اهل سنت در اندیشهٔ حسن البنا، محمد الغزالی، یوسف القرضاوی، خالد محمد خالد، مصطفی سباعی و محمد محمود صواف منعکس شده است.

در عمل، اگر چه با فروپاشی خلافت عثمانی، اندیشهٔ سیاسی اهل سنت دستخوش تحولات زیادی شد و حدود نیم قرن پس از این حادثه، در این سری جهان اسلام، نظام ولایت فقیه اندیشهٔ سیاسی شیعه را حیاتی مجدد بخشید. طرح نظریهٔ ولایت فقیه توسط امام خمینی (ره) و به دنبال آن وقوع انقلاب اسلامی ایران و تاسیس نظام اسلامی مبتنی بر شریعت، با واکنشهای مختلفی مواجه شد. در جهان عرب و در میان مسلمانان، گرچه از نظر سیاسی و سیاستهای منطقه‌ای و بین‌المللی به دلیل تهدید پنداشتن انقلاب ایران و بدگمانی، بی‌توجهی و جفای زیادی به آن روا داشته شد اما در عرصهٔ اندیشه و نظر به رغم بسیاری از انتقادات، برخی از متفکران آن را

منصفانه بررسی کردند و، البته با احتیاط، به آن خوشامد گفتند. به ویژه از آن جهت که در نظر آنها به هر حال حکومت مبتنی بر ولایت فقیه ایران، یک حکومت اسلامی است؛ مسئله‌ای که پس از فروپاشی خلافت عثمانی، دغدغه اولیه اسلام‌گرایان و خلافت‌گرایان بود و از این منظر بررسی، ارزیابی و اخذ نکات مثبت نظری آن، به ویژه در رابطه با مردم‌سالاری، می‌توانست راهگشای آنان در حوزه نظر و عمل باشد. برای برخی از اندیشمندان معاصر اهل سنت، طرح و اجرای نظریه ولایت فقیه، نقطه عطف مهمی در اندیشه سیاسی اسلام است؛ زیرا از یک سو بر نقش برجسته مردم در عصر غیبت تأکید دارد و بدین ترتیب از نظریه‌های استخلافی فاصله گرفته است و از سوی دیگر، باعث فتح باب تقریب میان شیعه و اهل سنت شده است. نکته سوم اینکه باعث ایجاد انقلاب و سرنگونی نظام مستبدی شد که با انکاء به بیگانگان بر یک ملت مسلمان سیطره داشت.

این در حالی است که هم‌زمان با استقلال کشورهای اسلامی و تشکیل حکومت‌های ملی پژوهشگران و رهبران اسلامی تحت تأثیر شرایط جدید و ظرفیتهای نهفته دینی، به سمت شیوه‌های مردم‌سالارانه نیز تمایل پیدا کردند؛ لذا به رغم مقاومت‌هایی که در وهله اول نسبت به مردم‌سالاری، به عنوان راه حلی غربی، دیده می‌شود، اندیشمندان اسلامی بدان توجه ویژه‌ای می‌کنند. در مجموع، می‌توان گفت «مردم‌سالاری» که از آن به شورا نیز تعبیر می‌شود، حلقه واسط اندیشه سیاسی شیعه و اهل سنت در عصر جدید قرار گرفت. برای بسیاری از اندیشمندان اسلامی شورای اسلامی محاسن دموکراسی غربی را دارد، ضمن اینکه مضار و معایب آن را ندارد. چنانچه در نظر امام خمینی (ره) توصیف جمهوری اسلامی به «دموکراتیک» حشوی زاید می‌نمود.

از دو بعد روشی و موضوعی، اندیشه متفکران اسلامی (اعم از شیعه یا اهل سنت) تحولاتی را تجربه کرده است که از یک وجه به تبعاً آن دو انجامیده است و از وجوهی شاهد تقریب بین آنها بوده‌ایم که به طور مشخص خود را در نهادها، سازمان‌ها، و نشست‌های مشترک منطقه‌ای و بین‌المللی نشان داده است. بنابراین،

از فتنه را تداوم نبخشند. شای می‌نویسد: «امروزه اهل سنت با تأکید بر شرط علم در معنای اجتهاد برای نامزدهای خلافت و نیز شرط قریشی بودن از یک سو و از سوی دیگر، اعلان قفل باب اجتهاد، اندیشه تشکیل حکومت دینی را به تعطیل کشانده‌اند؛ زیرا در واقع، مجتهدی وجود ندارد که به لحاظ علم و نسب، مجتهد قریشی باشد».

بنابراین اهمیت موضوع، و در پی تاسیس گروه اندیشه سیاسی اسلام در پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی و ارائه آموزش عالی پژوهش محور، ترجمه کتاب حاضر در دسترس علاقمندان قرار می‌گیرد. بدیهی است که علقه‌های بنایی برآمده از مقتضیات زمانه نمی‌تواند اختلافات مبنایی موجود در اندیشه سیاسی اهل تشیع و اهل سنت را بزدايد، و ما شیعیان همواره بر صحت و اصالت اندیشه سیاسی شیعه تأکید و تصریح داریم و ترجمه و انتشار کتاب حاضر به معنی فرو نهادن دقائق اندیشه ناب شیعی نیست. از این رو خواننده بصیر، در مطالعه کتاب، درک شرایط و اقتضائات را مدنظر خواهد داشت.

WWW.KOZDOR.COM

قدردانی

این کتاب را به کسانی تقدیم می‌کنم که با اندیشه و تلاش خود در فعالیت‌های علمی مشارکت دارند و می‌کوشند در مسائل مربوط به نظام‌های سیاسی و اصول حکومتی مبتنی بر شور آزاد، که قرآن آن را معین کرده، ما را به آن ملزم ساخته و خلفای راشدین هم (که پیرو سنت پاک نبوی بودند) بر آن اساس حرکت کرده‌اند، به نزدیک‌سازی دیدگاه‌های مذاهب مختلف پردازند و از این رهگذر به تجدید حیات فقه اسلامی و وحدت آن دست یابند.

همچنین این کتاب را به کسانی تقدیم می‌کنم که با جدیت می‌کوشند تا در سایه‌ی سیادت شریعت و ضرورت آزادی در حکومت و پایبندی به آن و با مبارزه با گرایش‌های فرقه‌ای و نژادی که قدرت و توان امت اسلامی را از هم پاشیده یکپارچگی آنان را از بین برده و امکان نهضت و حرکت را از آنان سلب کرده است؛ وحدت و عزت از دست رفته امت اسلامی را به ایشان بازگردانند.

نویسنده